

Акрамя п'ес Я. Купалы, Ф. Аляхновіча і У. Галубка, М. Гарэцкі разглядаў творы К. Каганца, Я. Коласа, згадваў імёны К. Вясёлага, М. Грамыкі, Л. Родзевіча, Е. Міровіча, хаця не ўсе мастацкія набыткі трапілі (і не маглі трапіць, улічваючы культурна-гістарычную сітуацыю) у поле зроку М. Гарэцкага. Ён вылучыў, па сутнасці, усе галоўныя сілы драматургіі пачатку XX ст., намеціў вузлавыя пытанні ў вывучэнні твораў гэтага адметнага роду літаратуры. У 1920-я г. распачатая М. Гарэцкім справа паступова перайшла да літаратуразнаўцаў А. Вазнясенскага, А. Барычэўскага, І. Замоціна, М. Пятуховіча.

Літаратура

1. *Гарэцкі, М.* Гісторыя беларускае літаратуры / М. Гарэцкі / уклад. і падрыхт. тэксту Т. С. Голуб. – Мінск: Маст. літ., 1992. – 479 с.
2. *Гарэцкі, М.* Творы: Дзве душы: Аповесць. Апавяданні. Жартаўлівы Пісарэвіч: П'еса. Літаратурная крытыка і публіцыстыка. Лісты. – Мінск: Маст. літ., 1990. – 629 с.
3. *Карп, А.* Літаратурная крытыка Максіма Гарэцкага: канцэпцыя і рэалізацыя / А. Карп // *Полымя*. – 2016. – № 1. – С. 135–141.
4. *Лаўшук, С. С.* Гарызонты беларускай драматургіі / С. С. Лаўшук. – Мінск: Беларуская навука, 2010. – 412 с.
5. *Луцкевіч, А.* Аб беларускай драме / А. Луцкевіч // *Выбраныя творы: праблемы культуры, літаратуры і мастацтва* / А. Луцкевіч / уклад., прадм., камент. А. Сідарэвіча. – Мінск, 2006. – 460 с.
6. *Янушкевіч, Я. Я.* Амплітуда Адраджэння: XIX стагоддзе ў «Гісторыі беларускае літаратуры» М. Гарэцкага / Я. Я. Янушкевіч // *За архіўным парогам: бел. літ. XIX – XX стст. у святле арх. пошукаў* / Я. Я. Янушкевіч. – Мінск, 2002. – С. 275–280.

Ірына Часнок
(Мінск)

НАРАТЫЎНАЯ СТРАТЭГІЯ «КАМАРОЎСКАЙ ХРОНІКІ» М. ГАРЭЦКАГА

«Камароўская хроніка» найбольш складаны твор М. Гарэцкага ў жанравым плане. Нягледзячы на той факт, што пісьменнік не паспеў здзейсніць усе свае задумы па яго дапрацоўцы, можна пагадзіцца са словамі А. Адамовіча, што тэкст «Камароўскай хронікі» цэласны і нават мае эстэтычную завершанасць. Адметны ён і ў плане нарацыі.

У цэнтры любога наратыву знаходзіцца пэўная гісторыя. У дадзеным выпадку ў тэксце вылучаецца гісторыя Камароўкі і камароўцаў – як

агульнай супольнасці; а таксама гісторыя Задумаўскай сям’і (Ганны, Лявона (Кузьмы), Лаўрыка, Марылькі і інш.) – больш прыватная. Аб’ектам нарацыі выступае мінулае.

У пачатку твора наратар акрэслівае асноўнае месца – прастору, з якой звязана значная частка падзей у творы. Адразу бачым аўтарскае і наратарскае імкненне падкрэсліць значнасць гэтага месца: «На адной геаграфічнай мапе, складзенай за часы Кацярыны, – значыцца, у бліжэйшым часе пасля далучэння краю да Расіі (1772), – няма ні П’янава, ні Пялянкі, хоць яны большыя за Камароўку, а Камароўка, хоць яна меншая, паказана» [2, с. 7]. Выяўляецца ўзвельчэнне лакальнага.

Па летапісным прынцыпе апісваецца Задумаўскі род: хто ад каго нараджаўся, як жылі, якія мелі характары. Відавочнай робіцца пэўная стылізацыя нарацыі пад вясковае камароўскае маўленне, інтанацыя апавядальніка размоўная: «Яны спярша нічога жылі, сад у іх вялікі быў, а пасля збяднелі. Пасагу за жонкаю Тамаш не ўзяў, ды і не давалі тады пасагу, – так пасаблялі, чым маглі: у рабоце, хлебам…» [2, с. 22], «у Быстрыцу чужы і не аддалі, праз пасаг рассохлася» [2, с. 43]. Размоўнасць і хранікальнасць, як ні дзіўна, арганічна спалучаюцца ў творы.

Часта наратар праз прыватнае пераходзіць на агульнае – з жыцця камароўцаў на асэнсаванне таго часу ў гісторыі: «І пасля прыгону, яшчэ доўга, усе людзі жылі ў вялікай беднасці» [2, с. 12]. І пасля гэтага падаюцца пэўныя прыватныя прыклады: дзеці Саўка і Палута былі вымушаны пайсці служыць з малых гадоў.

Увесь тэкст разбіты на датаваныя фрагменты, у залежнасці ад часу падзей, якія адбываліся. Для самога Гарэцкага і для абстрактнага аўтара ў творы важна падаць вельмі дакладную, вельмі пэўную гісторыю. Часта адлік ідзе ад ці да важных гістарычных падзей. Напрыклад, «(1903-1911) Адзінаццаць гадоў. Да вайны» [2, с. 47].

Інфармацыя падаецца наратарам з пункту гледжання асобы, падобнай да вяскоўца, жыхара Камароўкі, хоць наратар і не самапрэзентуецца. Разам з тым, ёсць моманты, дзе бачым, што наратару вядома больш: «Многія, і старыя, і хлопцы, і дзяўчаты дэкламуюць верш Мацея Бурачка, а хто напісаў – не ведаюць» [2, с. 67]. Такім чынам, сам наратар дэманструе сваю дасведчанасць.

Апавядальнік ведае тое, што павінна быць знаёма жыхару Камароўкі: «празвалі Саўку «Тужыкам». Што – усё аб усім тужыў» [2, с. 15], «Другім сведкам ад паноў быў п’янаўскі мужычок Міхей Сучачка, празваны так за тое, што любіў пайсці да паноў і нашаптаць ім на людзей, каб убіцца ў панскую ласку» [2, с. 16].

Дзеці так хутка нараджаюцца ў творы, героі так часта паміраюць (бо іх шмат, некалькі пакаленняў, некалькі сем’яў), што нараджэнне

і смерць у большасці выпадкаў не з’яўляюцца падзеямі ў плане нараццi. Паводле Шмiда, цыклiчныя з’явы, да якіх усе прывыклi, у наратыве падзей не з’яўляюцца. Адзiн раздзел нават мае назву «Смерць Ляксеiкi i Аўгiннiна вяселле». Падобнае – звычайны ход жыццiя i не нясе асаблiвай перамены для астатнiх. Перадача ж гэтага жыццёвага цыклу ў Камароўцы, паводле А. Адамовiча, служыць паэтызацыi сялянскага роду [1, с. 313]. Сапраўды, у творы М.Гарэцкага гучыць адсылка да мiфалагiчнага, цыклiзаванага ўспрыняцця часу.

У цэлым жа «Камароўская хронiка» – выдатны прыклад дакументальна-мастацкай формы, так званай «непрыдуманай» лiтаратуры. У аўтабiяграфiчных творах гаварыць пра «смерць аўтара» або пра абсалютную незалежнасць наратара ад поглядаў пiсьменнiка не выпадае. I, канешне, калi ў «Камароўскай хронiцы» прататыпам Лявона (i Кузьмы) з’яўляецца сам Максім Гарэцкi, то i атрымліваем у вынiку пункт гледжання наратара i пункт гледжання аўтара – як ацэнку сябе збоку, успрыняцце i аналіз свайго жыццiя, паводзiнаў, учынкаў звонку.

Калi ў аповед уводзяцца Лявон (ён жа Кузьма), Лаўрык, Марынка, мацi Ганна – iм адводзiцца больш увагi ў тэксце, як iншым персанажам.

Часам хранiкальнасць i фiксаваанне асобных момантаў прыводзiць да вельмi адметнай выбаркi, калi акцэнтуюцца ўвага на момантах, здавалася б, нязначных у эпiчным паказе. Вось Лявон чуе, як настаўнiк Мудрык агучвае слова рэспублiка, а людзi пачулi як «рэж публiку». А вось яго брат Лаўрык атрымаў у школе 5 за работу па творчасцi Пушкiна... Сам М. Гарэцкi падчас напiсання твора карыстаўся ўласнай памяццю ў якасцi першакрынiцы, а не столькi мастацкай выдумкай. I гэта прывяло да такога, на першы погляд, даволi суб’ектыўнага, калейдаскапiчнага адбору iнфармацыi ў агульным панарамным малюнку.

Не забываецца наратар зафiксаваць нават гiсторыi герояў, якія не нясуць для Камароўкi нiчога важнага: Хвядос Рагавы з маткай прыязджаюць у вёску ў госцi. А далей наратар абавязкова раскрывае iх лёс: «Пасля таго паехаў ён у Сiбiр. Жыў у Хабараву, у Благовешчанску, перабавуся на Сахалiн i там i пагiнуў (1928)». У такіх фрагментах iншыя месцы, апроча Камароўкi, падаюцца пункцiрна.

Надзвычай важнымi элементамi з’яўляюцца ўстаўкi з дзённiкаў герояў, лiсты. Яны ўжо дазваляюць пабачыць герояў не з пункту гледжання наратара, які глядзiць звонку, а пабачыць кожнага з iх знутры, не з пазiцыi часавай дыстанцыi – а з пазiцыi моманту. Гэта дае магчымасць паказаць жыццё ў розных ракурсах.

Часам увага наратара канцэнтруецца на якiмсьцi пэўным персанажы, калейдаскапiчна пераходзiць на iншага; а часам, каб даць больш агульную карцiну цi нагадаць пра астатнiх герояў, наратар дае звесткi пра многiх

запар у дадзены перыяд: «Жыў Кузьма ў дварэ ад 3 красавіка да 20 траўня. Бацька быў у Князеўшчыне, Лаўрык вучыўся ў Нізінках, Марынка – у Раздзеле, а Рамана з Бабруйску перагналі ў Менск» [2, с. 84].

Абавязкова адзначаецца наратарам, як пэўныя гістарычныя падзеі адбіваліся на лёсе Камароўкі з яе жыхарамі. Называюцца імёны тых, каго прызывалі падчас вайны, фіксуюцца даты.

Сустрэкаюцца моманты, якія ў цяперашнім часе падаліся б чалавеку нязначнымі, але пасля пэўных падзей пераасэнсоўваюцца. Наратар апісвае забаўку Кузьмы і яго сястры Марынкi, калі яны відэльцам дзялілі кавалак курыцы: чый кавалак адламаецца – той раней памрэ. І гэты момант важны, бо ўсёведаючы наратар ведае, што Марынка загіне.

Дзённік Марынкi, нататкі Лаўрыка, Пракопаў дзённік, уключаныя ў тэкст хронікі, паказваюць, хто з герояў чым жыве. Матчын ліст, Марынчыны лісты, лісты да Кузьмы аднавяскоўцаў – уключаецца тое, што найбольш дарогае самому пісьменніку-асобе.

Калі ідзе аповед пра Кузьму, даведваемся, якім чынам яго пасадзілі ў турму. Паказана не толькі тое, што адбылося, але наратар падае і інфармацыю, якая стала вядомай самому М.Гарэцкаму пазней, у чым канкрэтна Кузьму абвінавачвалі палякі: «1) Змова з мэтай перавароту; ...; 2) шпігоўская баявая арганізацыя» [2, с. 190] і г. д. Для наратара важна данесці дакументальныя звесткі праз пэўны час пасля падзеі.

Вышэй мы адзначалі, што смерць у пераважнай большасці выпадкаў у «Камароўскай хроніцы» не з'яўляецца падзеяй у плане нарацыі. Але ёсць выключэнне. Яшчэ А.Адамовіч заўважыў, што ўсё ў творы мяняецца, паказана зусім інакш, калі ідзе гаворка пра Марынку [1].

Прататыпам гераіні была родная сястра М.Гарэцкага Ганна, якая трапіла пад трамвай. Зноў жа – досвед самога пісьменніка паўплываў на наратыўныя інстанцыі (абстрактнага аўтара і наратара). Паколькі для Гарэцкага смерць сястры стала незагойнай ранай, і ў творы наратарам надаецца шмат увагі вобразу Марынкi, асабліва яе смерці. І ўжо ўзгаданы эпізод з варажбой «хто раней памрэ», і яе сон, калі гераіня бачыць дзве пустыя труны і мёртвую сям'ю. І стаўленне да яе студэнтаў, і верш-эпітафія, уключаны ў твор... Фіксуецца дата, калі ёй паставілі на могілках помнік. Увага надаецца і таму, як хто ўспрыняў заўчасную смерць дзяўчыны. Гэта смерць уплывае глыбока і на Кузьму, і на Лаўрыка, і на іншых персанажаў: «Марылю ўва сне шукаю.» – разважае Лаўрык. Чытаем ліст ад Лаўрыка, дзе ён піша да Кузьмы, як схадзіў на могілкі ў той дзень, калі па Марылі было акурат пяць гадоў.

І наратар, які быццам збоку падае інфармацыю, які ў час усяго астатняга аповеду быў імпліцытным і недыегетычным (у класіфікацыі

В.Шміда ёсць такі крытэрыі як дыягетычнасць. Наратар можа быць не-дыягетычным – калі «Я» адносіцца толькі да акту аповеду, дыягетычным – калі «Я» адносіцца і да акту аповеду, і да апавядаемага свету [3, с. 46]), не вытрымлівае ды сам звяртаецца да Марынкi: «А ты, Марынка, вечны спакой табе, любая, трагічная дзяўчынка!» [2, с. 278].

Яшчэ раз адзначым, што да ўсяго памятнага, звязанага з Марынкай, і сам пісьменнік, і наратар, і абстрактны аўтар, які адказвае за ўсю сутнасць тэксту, ставяцца надзвычай уважліва. Напэўна, таму апавядальнік узгадвае, як Кузьма па дарозе з Марынчынай магілы падцягнуўся на турніку перад маці. І наратар разважае, навошта ён гэта зрабіў, быццам сам шкадуе пра недарэчны ўчынак.

Пад канец недапісанага твора ў Кузьмовых нататках з'яўляецца ўсё больш абрывістасці і фрагментарнасці: «Сусед. Бываліха. Крутагорскі.

Настаўнік з Варны. Жонка цяжарная.

Змена суседа. Кулакі. Прозвішчы. Клапы, вада, хлеб. Лесапілка. Яблыкі, сад. Друкарня. Акно. Нямецкая кніжка, Торглера» [2, с. 275]. Безумоўна, тут і стан самага пісьменніка падчас напісання твора, пагаршэнне яго становішча паўплывалі на нарацыю ў творы.

Такім чынам, адметнасцю нарацыі дакументальнай «Камароўскай хронікі» з'яўляецца тое, што:

1) нараталагічны аналіз пацвярджае выснову А.Адамовіча пра цэласнасць і эстэтычную завершанасць «Камароўскай хронікі», нягледзячы на той факт, што пісьменнік не паспеў здзейсніць усе свае задумы па дапрацоўцы гэтага твора;

2) Кузьма (Лявон) – прататыпам якога быў сам пісьменнік М. Гарэцкі, мае абмежаваны пункт гледжання ў творы, а наратар – неабмежаваны. Нягледзячы на стылізацыю і адбор з пункту гледжання наратара як аднавяскоўца-сведкі (хоць ён і экспліцытны), яму часта вядома наперад, ён глядзіць на многае з пазіцыі часовай дыстанцыі – у мінулае;

3) у творы бачым спецыфічную выбарку момантаў, якія абіраюцца часам уважана, а часам і проста па плыні памяці, даволі асацыятыўна (калі ідуць нязначныя дэталі);

4) узвелічэнне лакальнага;

5) запаволенасць апаведнага рытму ў адны моманты (калі ідзе гаворка пра роздумы Кузьмы, пра Марынку, пра Лаўрыка; хуткасць у іншыя (калі апісваюцца радаводы, канстатуюцца звесткі пра вяселлі, нараджэнні, пэўныя смерці);

6) уключэнне лістоў і дзённікавых запісаў ускладняюць наратыўную арганізацыю тэксту, аднак цыклічнасць нарацыі ў «Камароўскай хроніцы» (паслядоўнае чаргаванне розных яе тыпаў) аб'ядноўвае ўсе часткі, пераўтварае ў адзінае цэлае;

7) прыём калейдаскапічнасці, шырокая часавая і прасторавая пана-рама надаюць тэксту сапраўднае эпічнае гучанне;

8) нараджэнне і смерць часта не з'яўляюцца ў творы падзеяй у тым сэнсе, як падзею разумеюць у нараталогіі;

9) нягледзячы на тып наратар-хранікёра, аповед нельга назваць цалкам аб'ектыўным і неэмацыянальным.

У творы вылучаецца наратыўная стратэгія – інтэрферэнцыя летапіснай стылізацыі і раманнага аповеду.

Літаратура:

1. *Адамовіч, А.* Каментарыі / А. Адамовіч // М. Гарэцкі. Збор твораў: у 4-х т. Т. 4. Камароўская хроніка: Аповесць; Летапіс жыцця і творчасці. – Мінск: Маст. літ., 1986. – С. 310–331

2. *Гарэцкі, М.* Збор твораў: у 4 т. Т. 4. Камароўская хроніка: Аповесць; Летапіс жыцця і творчасці / М. Гарэцкі. – Мінск: Маст. літ., 1986. – 384 с.

3. *Шмид, В.* Нараталогія / В. Шмид. – М.: Языки славянской культуры, 2003. – 312 с.

*Алена Ярмоленка
(Гомель)*

ТРАДЫЦЫІ І НАВАТАРСТВА Ў АПАВЯДАННІ МАКСІМА ГАРЭЦКАГА «У ЛАЗНІ»

У гісторыі беларускай літаратуры можна ўзгадаць шмат выдатных імёнаў пісьменнікаў пачатку XX ст. Сярод класікаў беларускай літаратуры вылучаецца асоба М. Гарэцкага, пісьменніка-філосафа, пісьменніка-містыка. У поўным зборы твораў Я. Купалы змешчаны артыкул «Нашы пісьменнікі і грамадскія дзеячы на вайне» («Наша ніва», 1914, № 37, 18 верасня). Класік беларускай літаратуры называе М. Гарэцкага маладым і здольным пісьменнікам і адзначае незвычайную асабліваць, якая вылучае яго сярод іншых: «М. Гарэцкі, пісьменнік-містык, родам з Магілёўшчыны, каморнік (землямер)» [4, с. 359].

Ужо з першых крокаў на шляху мастацкай творчасці М. Гарэцкі ўпэўнена заявіў пра сябе і заняў сваё месца на «літаратурным небасхіле». Па сведчанню крытыкаў і літаратуразнаўцаў пачатку XX ст. проза М. Гарэцкага адразу вызначалася наватарскімі тэндэнцыямі: стварэннем новага героя – маладога інтэлігента сялянскага паходжання, глыбокім псіхалагізмам у адлюстраванні ўнутранага свету гэтага героя. Адзначана была і ўвага да праблем вёскі, дакладнае апісанне беларускага побыту, а, галоўнае, непадробная цікавасць да духоўнага жыцця простага селяніна.

